

אברהם משה לונץ — חוקר ארץ-ישראל

(בשולי הספר „נתיבות ציון וירושלים” מהדורת ג. קרסל)

מאת פ. ירוחם

שוב זיכה אותנו חוקר הספרות והביבליוגראף הנודע ג. קרסל במתנת-ספר נאה, והפעם במבחר מאמריו ומכתביו של א"מ לונץ) בצירוף מסת-מבוא מקיפה על האיש ופעלו, אשר למרות היותו סומא בשתי עיניו כבש תחומי חקר חשובים בתולדות ארץ ישראל ויישובה העברי. לונץ נתעוור בהיותו בן עשרים וחמש שנה, אבל גם אז עיניו העיוורות משוטטות היו בכול. לאור מסתו המצויינת של המהדיר והעיון בספר שלפנינו ניצבת לעינינו אישיותו של לונץ בכל שיעור פעילותה הספרותית והעסקנית, כי אכן נתברך האיש ביוזמה ובמרץ רב, ונתקיים בו דבר הנביא: „הולך חשכים ונוגה לר” ; שתום-העין דמה לגלוי-עינים בכל דבר. לא ארכו הימים, רק זמן קצר לאחר עלייתו מקובנו ירושלימה, וכבר הוא מעורה ביישוב וכאחד וותיק יוצא ונכנס בכל המוסדות והחברות וגם עושה כיכולתו להרמת קרנם. עיניו הסומות פקוחות היו על כל קטנה כגדולה שנעשו ונתארעו בארץ לפניו ובימיו. הוא גם יוצא לסירוגין לסייר בארץ, כי „מעט בואי לפה עיה”ק ירושלים, זה לי השנה החמישית, נכספה גם כלתה נפשי לתור את כל ערי ארץ אבותינו ולהתחקות על תכונתם ועל מצב העם היושב בהמה, החומרי והמוסרי...”. ואם כי אינו רואה בעיניו את הרי הארץ ומישוריה, הריהו בכל זאת נהנה הנאה מרובה מחמדת הנופים, כי הוא חש אותם בכל איבריו. פרי סיוריו אלה הם „רשמי מסעיו בגליל”, שהריצם עם שאר כתבות לעתונים שבארץ ישראל ושבתו”ל. ומה מאוד טבעי וגם מובן הדבר, ש„עוד לפני ירחים שלושה בשמעתי את השם, עיור” יוצא מפי או מפיות אחרים כמדקרות חרב היה ללבבי, ושערות ראשי סמרו מפחד לזכרו. ועתה בקור רוח אוציא בעצמי את המילה הזאת כאילו לא תגע לנפשי וללבבי מאומה”. ברדת עליו אסונו קיבל עליו לונץ את הדין והשלים עם מר גורלו; אדרבה — משנואש מלראות עוד אי-פעם את השמש בצאתה ובבואה ובהתלבטו על ערש חשכה גמל בלבו הרעיון לתת כל חילו לחקר „נתיבות ציון וירושלים”. בכור ספריו זה שהופיע בשנת תרל”ו (1876) בעוד עיניו משמשות אותו פתח, כנודע, תקופה בחקר ארץ ישראל בלשונו העברית. שכן עד בואו של לונץ היה תחום זה מוזנח אצלנו ורק חכמי אומות העולם עסקו בו. במחקריו ובמאמריו שהדפיסם לונץ בקבציו „ירושלים” וב„לוחותיו” השכיל להשתמש במקורות חז”ל ובספרות העברית והלועזית. גדולה היתה זיקתו של לונץ לאתנוגרפיה של אוכלוסי היהודים בישוב הישן, לפיכך מהלך היה במטה המגששים שבידו בסימטאותיה הצרות והעקלקלות של העיר העתיקה בירושלים ומטה אוחזו לשיחם ושיגם של יהודים וערבים כאחד, כי „הבין לונץ את חשיבות הפולקלור הירושלמי”, ובדרך זו נצרר במאמריו חומר רב של ידע עם מחיי העדות בארץ.

* מוסד הרב קוק, ירושלים תשל”א.

מאמריו זכו להדים אזהדים ולהערכה מעודדת בעתונות העברית וגם מצד אישים כמשה ליב לילינבלום ויל"ג. בין מעודדיו הרבים אנו מוצאים גם את אחד העם, הכותב אל אוסישקין בין השאר: „לפי דעתי עבודתו של מר לונץ ראוייה לתמיכה הגונה בהיותו היהודי היחידי העוסק בחקירת ארץ ישראל בין המון הגויים המטפלים במקצוע זה.“

אי-אפשר יכול שלא להשתומם למרצו המבורך וליכולתו הרבה של האיש נטולי-האור, העורך מסעות לארצות שונות והעורך קבצים לחקר הארץ („ירושלים“) ו„לוחות שנה“ בטעם ובדעת ואף מעיר הערות מאלפות ומאירות עינים; והערותיו הן מחקריות ומעוררות כבוד למחברן בשל בקיאותו הרבה, כעדות המהדיר, „בכל רחבי הספרות, שכל הספרות נבדקת לאור העובדות... ותמיד מצוייה ההבחנה בין החזון והמציונות“. ושניים אלה אומנם חברו אצל לונץ יחדיו, חחקר העבר ושאלות ההווה משלימים אצלו זה את זה, הארכיאולוגיה ובעיות ההווה כרוכות אצלו, שהקדים את זמננו בראיית החשיבות של ידיעת הארץ, ולו אנו חבים היום לא מעט בתחום זה.“

„קנאתי לציון“ ו„אהבת הלאום הישראלי“ האירו דרכו באפילה ופיעמו את האיש, אשר מטבעו היה לוחם ללא חת ואפילו אם יבולע לו מצד יריביו הקנאים. הוא גם הקדים את דורו בכמה עניינים כלכליים חיוניים, כגון הקמת משקי עזר לפועלים, ביטוח בריאות לאוכלוסיה ועוד.

אולם אין ספק, כי גולת הכותרת בכל עבודתו הספרותית-מחקרית היא תוכניתו להוציא את התלמוד הירושלמי במהדורה מדעית שימושית. גם נטולי-האור, מלומדי-הניסיון העושים מלאכתם באפילה עומדים תוהים ומשתאים למשימתו זו הנועזת. מכאן אתה למד, כי לא רק תלמיד חכם גדול היה לונץ, אלא גם זאת, שראיתו העיונית ניזונה מכוח זכרונו העצום. תוכניתו זו היתה חזון טיפווחי, לפיכך „החלטנו להוציא לאור... את הספר היותר קדום והיותר חשוב מספרות ארץ ישראל, הוא התלמוד הירושלמי. התלמוד יודפס בכרך אחד על פי הדפוס הראשון ויניציא רפ"ח עם פרוש קצר הקולע רק לפשטן של דברים בלויית נוסחאות שונות מכתבי-יד“. הוא ניטלטל לשם כך לספרות שבחור"ל, כדי לבדוק כתבי-יד עתיקים ושקד על מלאכת קודש זו בגוף וברוח, „מדיק הנני על כל תיבה ואת ומגיהים הננו אותו שבע פעמים וסופרים אותיותיו“. התחלה מפוארת זו נפסקה לאחר כמה חוברות בעטייה של מלחמת העולם הראשונה. יש לציין שלונץ היה גם מבוני „בית החינוך לעיוורים“ בירושלים, וכאן כבשאר עבודותיו הספרותיות והציבוריות עמלה עמו רעייתו משך שלושים וחמש שנים באמונה ובאהבה.

יירר חילו של המהדיר על תיתו לנו מבחר נאה מכתבי א"מ לונץ ועל מסתו הכוללת. אנב ספרו בלונץ ובקבציו הוא מאיר עינינו בפרטים רבים מתולדות הישוב בדור ההוא ועל אישים שונים. ג. קרסל מרצה גם על תוכנם של קובצי „ירושלים“ ו„לוחות“ שהיו אוצר בלום של הווי יהודי, ערבי וטורקי בארצנו ופירסמו לתהילה את שם עורכם בין חכמי הדור, שפנו אליו בענייני ספרים וכתבי-יד עתיקים.